

Útmenti keresztek Battonyán

Írta: *Bajnai Beke István*

Bevezető

A keresztény embernek legfőbb szimbóluma a kereszt. A nyakában nemesfémből készült láncon nemcsak divatból viseli, hanem, hogy minden lépésében, szavaiban és tetteiben figyelmeztesse identitására. Szobája falára sem azért teszi ki, hogy legyen ott „valami” dekoráció, hanem, ha rátekint, érezze, hogy a kereszttől kaphatja meg az élet bizonytalanságai közepette biztonságát. A kereszt jelezheti értékrendjét a világban.

313-ban Nagy Konstantin római császár kiadta a híres *milánói ediktumát*, amelyben a háromszáz éves keresztényüldözést lezárandó, szabad vallásgyakorlatot adott a Római Birodalom területén a keresztényeknek. Ezt megelőzően történt egy érdekes esemény: 312. október 27-én éjjel Rómához közel, a Tiberis folyó milviusi hídjánál ütközetre készültek Constantinus és Maxentius társuralkodók csapatai, eldöntendő, melyikük szerzi meg a teljes hatalmat a Birodalom fölött. Constantinus ugyan még nem volt keresztény, de édesanyjától, Heléna császárnétól (Szent Ilona császárné), aki már krisztusi elvek szerint élt sokat hallott a kereszténység értékeiről és a császár némi fogékonyságot is mutatott ebben az irányban. A döntő ütközet előtti éjjelen az uralkodói hadi sátor fölött az égen feltűnt egy fényes jel, egy kereszt, körülötte a felirattal: *In hoc signo vinces!*, azaz *e jelben fogsz győzni!* Ekkor indult el Jézus Krisztus keresztje, mint jelkép, szimbólum a világot meghódítani. Azaz már a Golgotán, amikor a *szégyen fájára* feszítették fel, és a kereszten függő halott Krisztus szívébe lándzsát döfő római centurio így fakadt ki: *Ez valóban Isten fia volt...!* Ám majd' 300 év kellett ahhoz, hogy ez a „hódítás” kiteljesedjék, egyre több ember érezze a kereszt bizonyosságát.

A kereszt

„A perc, amikor a Názáreti Jézus a vállára vette a keresztet, hogy a Kálváriára vigye, fordulópont a kereszt történetében. A kereszt, a becstelen halál jele, amit a legalacsonyabbrendűeknek tartottak fenn, kulcsá vált. Attól a perctől fogva e kulcs segítségével nyitja ki az ember Isten misztériuma mélységének kapuját.” Ezt a gondolatot Boldog II. János Pál pápa fogalmazta meg 2000 nagypéntekén a római Colosseumban tartott keresztúti ájtatosságon. A kereszt Jézus halálát követően már az ókorban fontos keresztény jelkép, kultikus tisztelet tárgya lett: Krisztus jelképének tekintették, mint ahogyan kitarja karját és átöleli vele a világot. A keresztnek, mint tárgynak az alakját már az ókeresztény iratok, pl. az ún. Barnabás-levél a görög T, azaz *tau* betűhöz kötik. Az ókeresztény katakombákban, amelyek a Krisztus utáni első három évszázad keresztényeinek gyülekezőhelyei, a liturgia végzésének helyszínei és egyben temetkezőhelyei is voltak, más ókeresztény szimbólumokkal együtt a kereszt is megjelenik falra festve, vagy a vakolatba karcolva. A kereszt plasztikai alkotásként először az ún. *crux gemmata*, drágaköves kereszt, a IV. századi Probus szarkofágon jelenik meg. Itt már drágakövekkel díszített, nemesfémből készült műalkotás,

ötvöstárgy, amely Krisztus életáldozatának mindenképp fölttiséget fejezi ki. Képileg a római Szent Pudenziana templom apszisában káprázatos mozaikon jelenik meg. A kereszt képi, plasztikai ábrázolása gyakorlatilag ekkortól számítható. A kereszt szárai között láthatóak már az ún. Krisztus-monogramok: az alfa és az ómega (Krisztus a kezdet és a vég), valamint IC (Iezosz Chrisztosz), vagy XC (Chrisztosz) görög betűk is. A VI. században megszületik a *kereszt imádása* képtípus is. Az üres trónuson áll, vagy föltte lebeg a kereszt, esetleg angyalok tartják magasba a megváltás szimbólumát. S ekkortól megjelennek a keresztre feszítés egyéb eszközei is: a töviskorona, a szegek, lándzsa, létra.

A kereszt képi ill. plasztikai ábrázolásai a román művészeti stílus idejében terjedtek el leginkább, majd a gótikában teljesedett ki igazán. Míg a bizánci korszak idején leginkább a templomokban, gyönyörű mozaikok megfogalmazásában jelent meg, addig a gótikában már a templomokon kívül, mindenki által naponta jól látható módon is.

Krisztust a keresztben, az ún. *corpust* csak akkor kezdték ábrázolni a keresztények, amikor már nem kellett tartaniuk a pogányok gúnyolódásaitól. A Krisztus-ábrázolásokkal megjelenített keresztet már *feszületnek* nevezik. Az V-VI. századi ábrázolásokon Jézust fájdalom nélkül, nyitott szemekkel jelenítik meg. Ezzel azt akarták kifejezni, hogy Jézus halála nem emberi halál, hanem benne az isteni és emberi természet egyaránt jelen van, az isteni természet nem hal meg. Az V. század elejéről származó, a római Szent Szabina templom kapujának faragványán Jézus kiterjesztett karokkal áll a keresztben, egy másik fennmaradt művészeti alkotáson pedig már a kereszt mellett álló Szűz Máriával és Szent János evangélistával ábrázolják. Ez a képi megfogalmazás, azaz a feszület, a kereszt Jézus testével igazán a VIII. században terjedt el.

Krisztus testének ábrázolása kétféle módon jelenik meg: a szakállas Jézus (szír forma) és a szakálltalan (hellén forma). Mindkét megjelenésen vagy hosszú köntös, vagy csak egy ágyékkötő takarja Jézus alsó testét. A felső test mindig mezíten. A test megtámasztására szolgáló ún. lábtartó csak jóval későbbi ábrázolásokon jelenik meg. De pl. a Jézussal megfeszített latrok ábrázolása külön-külön keresztben, ugyancsak a VIII. században jelenik meg először. Leginkább a XI. században terjedt el a keresztben függő *halott Jézus* ábrázolása.

Útmenti keresztek

A XV. század végére Európában eléggé elterjedtek a kültéren (tehát nemcsak templomokban) felállított keresztek. Egy kedves anekdota szerint, amikor Kolumbusz Kristóf visszatért az általa felfedezett új világból, hozott magával egy indián rabszolgát, akit a hajóról való leszállást követően kocsiával vitt házához. Az idegen útközben sok-sok felállított keresztet, feszületet látott és megkérdezte gazdáját, hogy errefelé ennyi gonosztevő van, hogy keresztre feszítéssel kellett őket kivégezni? Kolumbusz pedig annyit mondott: inkább a nép barátját és nagy jóttevőjét végezték ki így ellenségei.

Az általánosan elterjedt kültéri keresztállítási szokást egy időre megakasztotta a XVI. század elején kibontakozó reformáció. A protestáns terjeszkedés szentek képeivel, szobraival együtt, ahol tudta, az út menti keresztek is eltűntek, sokszor megsemmisítette. Ez ellen mondta ki 1629-ben a nagyszombati egyházmegyei zsinat, hogy a szentképeket és szobrokat ahol csak lehet, állítsák helyre, vagy állítsanak újakat, hogy az arra járókat imádságra indítsák. Az utak menti keresztállítás szokása Ausztria-Magyarországon különösen a barokk korban, a XVIII. században vált szokássá. Az Alföldön, a Bánságban a török kor utáni Mária Terézia-féle betelepítések, új települések létrejöttét követően terjedtek el a XVIII. század második felétől a XIX. század első feléig, majd az újonnan létrejött falvak kialakulását követően a XIX. század végéig. De szokásban volt még a XX. század elején is. Sőt, bár ritkábban, de napjainkban is állítanak keresztek. (Érdekes, hogy a Battonyával „szomszédos” kicsiny Szederhát /ma Romániában/ kevéske katolikusai a legnagyobb

romániai terror idején, 1948-ban állítottak templomuk elé egy – stílusából ítélve valószínűleg régebbi eredetű, archaikus - keresztet. De mint látjuk majd, az 1990-es évek elején Battonyán is állított egy család keresztet a Kovácsházára vezető út mentén. A szomszédos Mezőhegyesen pedig 1999-ben állítottak új feszületet –Mihály Gábor szobrászművész bronz alkotását- a település mártírsorsú tábori lelkésze, Gonczeczky János emlékére.)

Manapság egyre több településen, egyházközségben ismerik fel e kereszték szakrális művészeti (népművészeti) értékeit, így egyre több helyen újítják fel ezeket. Az elsősorban népi ihletésű útmenti keresztelnél (pléhkrisztusok) a legtöbb helyen e felújítások során sajnálatosan át is alakítják ezek esztétikai megjelenését. Nem a meglévő állapot konzerválását tartják szem előtt. Legtöbbször új fagerendákat ácsolnak és átfestik, „kozmetikázzák” a bádoggal korpuszokat. Sajnos ugyanez vonatkozik a megrongálódott, lepusztult kőkeresztnek egy részére is: sokszor egyszerűen átvakolva javítják és közönségesen lefestik ezeket. Így eredeti esztétikai megjelenésük, művészeti népi művészeti értékük teljesen átalakul.

Az út menti kereszték többségét nem az egyház állíttatta. A hívek összefogása, egy-egy módosabb gazda vagy földbirtokos család fedezte a költségeket. Az egyház az újonnan állított keresztet díszes ünnepség keretében felszentelte (benedikálta, azaz megáldotta). A keresztállító személyek vagy családok az egyházi hivatalokban alapítványokat tettek, amely alapítványok pénzüsszegeinek kamataiból fedezték a későbbiekben a kereszték karbantartását, felújítását és környezetének rendben tartását. Ezeket az alapítványokat az egyházmegyei hatóságok jóváhagyásával az egyházközségek lelkészei kezelték és precízen nyilvántartották. (Egy ilyen alapítványi könyv a XIX. század közepéről jelenleg is megtalálható a battonyai plébánia levéltárában. Ebből tudjuk megközelítően pontosan nyomon követni a battonyai út menti kereszték sorsát is.) Csak érdekességként említjük meg, hogy pl. Szeged környékén, de lehetséges, hogy más vidékeken is egy-egy új keresztnek egykor *keresztapát* és *keresztanyát* is választottak, akiknek különös gondjuk volt a későbbiekben ezekre az út menti, települések külterületein álló építményekre.

Ezeket az útmenti kereszteteket (*crux viator*) főképpen települések határainál az utak mentén, országos jelentőségű utak, vagy mellékutak mentén, utak kereszteződéseinél, erdők, facsoportok szélénél állították fel. A kereszték anyaga készülhetett teljesen kőből, a XIX. században leginkább homokkőből; a talapzat kőből, maga a feszület értékes márványból vagy az egész építmény márványból; a talapzat kőből, rajta a feszület díszes kovácsoltvasból vagy a keresztrel együtt a talapzat is vasból; készülhetett teljesen fából, rajta plébából, bádoggal kivágott festett korpusszal. Egyszerűségükönél fogva ezek voltak a leggyakoribbak, s ezeket nevezték a népi szóhasználatban *pléh Krisztusnak*. Ezeknél a bádoggal keresztelnél gyakran megjelent tartozék volt a csipkés szélű, „rojtokkal” díszített, a kereszt vízszintes szarait összekötő, félköríves bádoggal is. Ezek a pléhkrisztusok leginkább az Alföldön terjedtek el, hiszen errefelé a kő nehezen található meg. Legtöbbször helyi kézműves mesterember „alkotásai”. Így a bádoggal kivágott Krisztus-alakon, de főképp a fejen és arcon gyakran helyi lakosok, parasztemberek karakterisztikus vonásai jelentek meg.

Az út menti kereszteteket, hogy jelentőségüket kiemeljék, ill. hogy megvédjék a közvetlen környezetét, gyakran kerítéssel vették körül. Ezek készülhettek falécből, pallókból, a módosabb állíttató díszes kovácsoltvasból alakította ki, vagy esetleg a kereszt anyagából készült körkerítéssel is körbevehetők (lásd a pécskai keresztet!). Az egykori Csanád vármegyei Apátfalva bel- és külterületén több olyan robusztus megjelenésű kereszt látható manapság is, amely magas, sárgára festett (helyi fogalomhasználat: meszelt) kő- vagy téglapítmény, rajta díszes kovácsoltvas feszülettel, a fő oldalán pedig egy külön mélyedésben egy festett képet, bibliai jelenetet, legtöbbször a Piétát (a Fájdalmas Anya ölében tartja a halott Jézust) helyeztek el.

Ha ezen kereszték esztétikai megjelenését nézzük, a magas művészi igényeket is kielégítően terjedhet a nagyon egyszerű, giccses és primitív kivitelezésig, mely utóbbiak természetesen nem vonnak le semmit e kereszték szellemi és spirituális vagy népi művészeti értékéből.

Szántó Piroska Kossuth-díjas festőművész (1913-1998) az 1960-es és 70-es években az országot járva összegyűjtötte és lerajzolta, sorozatban lefestette ezeket a jobbára egyszerű, a népi művészetet megjelenítő út menti kereszteket. Ezekből a festményekből összeállított kiállítás alkalmával írta a neves költő, Zelk Zoltán e sorokat:

*Az ő Krisztusai lelépnek a keresztről,
S ha mennyben, ha földön járnak,
talpuk alatt soha péntek,
talpuk alatt csak vasárnap.*

Mi volt ezeknek az út menti kereszteknek a funkciója? A XVIII. századtól a napi gyakorlatban a tájékozódás volt az elsődleges szerepe. Ezek az építmények jelezték a földrajzi tájegységek, egy falu, tanya, szántóföld, legelő, földbirtok vagy dülő kezdetét vagy végét. Támpontot adtak. Nem véletlenül nevezték ezek egy részét *birtokkereszteknek*. (Lásd pl. a battonyai Balta-keresztet vagy a dombegyházi Sántha-Balku-keresztet!) Az urbanizáció következtében ezek a keresztek ma városok, falvak utcáin és terein ősi települések határait is jelezhetik. Főleg a XIX. század végén, a XX. század elején a települések határai jelentősen megváltoztak, kitolódtak. (Lásd a battonyai Palotai úti, később egykori Dohánybevéltő melletti keresztet, amely a mai Battonya közigazgatási határán kívül esett!)

De főleg az ország azon vidékein, ahol a központi településen kívül elszórtan sok tanya állt (az Alföld ilyen volt és Battonya környéke hasonlóan), ezeken a tanyákon élőknek nem volt módjuk minden vasárnap a templomot felkeresni, sokszor a nagy távolság miatt, ill. közlekedési eszközök hiányában, így ezek a keresztek szolgáltak alkalmi istentiszteleti helyként is.

Átvitt értelemben azonban ma is őrzik a lelki eligazodást, az ember korlátainak fontosságát, a földön túli értékekre való odafigyelést. Ezek a keresztek manapság is legalább egy-egy rövid imádságra, vagy egy egyszerű keresztvetésre indíthatják az előttük elhaladót.

A keresztek állításának természetesen egyéb okai is lehettek. Őrizhetik pl. egy-egy sorscsapás emlékét. Ez gyakran elnevezésükben is megjelent. Egy-egy sáskajárás, jégverés, kolera-vagy pestisjárvány elmúltával, hálából is készültek az utak mentén keresztek. Ezeket sokszor így is nevezték: *pestiskereszt*, *kolerakereszt*. Ezek a keresztek lehetnek fogadalmi emlékek is, készülhettek hálaadásból, valamely elnyert isteni ajándékért (*fogadalmi keresztek*). De gyakran állítottak kereszteket egy-egy tragédia helyszínén emlékeztetőül, vagy hálából valamilyen bajból való megszabadulásért.

A battonyai egyház Historia Domusa őriz egy tragikus és egyben érdekes eseményt, amely ugyan nem itt történt, de egy szállal kapcsolódik a településhez. *Spilka Antal battonyai járási főszolgabíró* volt a XX. század elején (1908-ban a király Hódmezővásárhely szabad királyi város főispánjává nevezte ki). Rokonságban állt a neves battonyai Hervay családdal is. Leánya, *Spilka Margit gyergyószentmiklósi Kövér János földbirtokos* felesége volt, akinek martfői birtokán éltek. 1924-ben, egy havas januári napon lakodalomban voltak, lovas szánnal indultak haza a Tisza partján. A kocsis nem vette észre, hogy a folyópart egy szakasza, ahol az út haladt leszakadt, a lovak belementek a szakadékba és a szán, utasaival a mélybe zuhant. A kocsis szörnyethalt, de a fiatal pár kisebb törésekkel, zúzódásokkal megúszta a balesetet. Felépülésük után a tragédia helyszínén egy ma is látható keresztet állítottak meghalt kocsisuk emlékére, ugyanakkor hálából is, megmenekülésükért.

Egy másik példa erre: Mezőhegyes 28-as majorjába vezető földút mellett a pusztában magányosan áll egy mára megroggyant kereszt. Két legenda is fűződik felállításához. Az egyik történet szerint a közeli lóversenypályáról kitört lovasával egy ló és nekirohant az utat szegélyező szilfának. A ló a helyszínen elpusztult, a lovas megmenekült és ő állíttatta hálából a keresztet. Erre utalhatott az időközben a keresztről eltűnt, vasból öntött táblácska is, amelyen mindössze ennyi felirat volt: *Hálám jelül!* Egy másik szájhagyomány szerint egy lovas megkerülte a Birtok több mint

harmincezer holdas területének határát, s ezen a helyen a ló nem bírta tovább és elpusztult, a lovas életben maradt.

De érdekes az említett dombegyházi Sántha-Balku-kereszt története is. *Kiscsepcsényi Sántha Sándor Csanád vármegye alispánja* édesanyja révén örökölte a Kevermesre vezető kövesút mentén az ottani birtokát. Az alispán jelentős szerepet vállalt az 1848/49-es szabadságharcban, s emiatt hétévi várfogságra ítélték. Szabadulása után, az 1860-as évek elején hálaképp állította fel a keresztet, amely egyben a birtokát is jelezte. Később leszármazottai, a *Bisztray-Balku* család gondozta a keresztet, egészen az 1940 évek végéig, amikor is megrongálták és lebontották azt. A család egyik tagja, *Bisztray Tamásné gróf Csáky Kornélia* a megőrzött keresztmaradványokat restauráltatta és 1998-ban újraállította.

Kevermest „szintiszta” katolikus községként tartotta nyilván a közvélekedés. A XIX-XX. század fordulóján *Oehring Albert plébános* kezdeményezésére a buzgó hívek közadakozásból a faluból a (nagyjából) négy égtáj felé kivezető út mentén állítottak négy egyforma keresztet úgy, hogy azokban az utcákban lakók fogtak össze az adakozásban: Nagykamarás (észak), Kisiratos (dél), Elek (kelet) és Dombegyház (nyugat) irányában.

A múltban komoly szokások fűződtek a keresztetekhez. Leginkább a település asszonyai, lányai viselték gondját egy-egy szabadon álló keresztnek. A kereszt környékén a fű kaszálása a férfiak gondja volt. Általában szombatonként friss virágot vittek és gyertyát égettek a keresztelnél. Ha a kereszt előtt elhaladtak, az asszonyok keresztet vetettek magukra, esetleg egy rövid imára meg is álltak, a férfiak kalapot emeltek előtte s elsutogták az ismert fohászt: *Imádunk téged Krisztus és áldunk téged! Mert szent kereszted által megváltottad a világot!*

Ismert verse Ady Endrének, a *Krisztus-kereszt az erdőn*

*Havas Krisztus-kereszt az erdőn
Holdas, nagy téli éjszakában:
Régi emlék. Csörgős szánkóval
Valamikor én arra jártam
Holdas, nagy, téli éjszakában.*

*Az apám még vidám legény volt,
Dalolt, hogyha keresztre nézett,
Én meg az apám fia voltam,
Ki unta a faragott képet
S dalolt, hogyha keresztre nézett.*

.....
*Húsz éve elmúlt s gondolatban
Ott röpül a szánom az éjben
S amit akkor elmulasztottam,
Megemelem kalapom mélyen.*
.....

Az útmenti kereszt felkeresésének azonban volt a katolikus liturgiában előírt időszaka és annak szertartása is. A Húsvét változó időpontjától függő, attól számított negyvenedik nap az Áldozócsütörtök, azaz Jézus mennybemenetelének ünnepe. Az előtte lévő három napot, hétfőt, keddet és szerdát *keresztjáró napoknak* nevezték, amikor is a hívek papjukkal, körmenetszerűen, templomi kereszt vezetésével, lobogókkal, harangzúgás kíséretében vonultak ki a határ egy-egy keresztjéhez. Útközben imádkoztak és egyházi énekeket énekeltek, majd megérkezve egy-egy kereszthez, pihentek és folytatták az imádságot, az éneklést. A keresztjáró napok eredete középkori, a gyakori járványok megszűnéséért fogadták fel a népek imával és böjtöléssel. Sőt még a munkavégzést is tiltották ezekben a napokban. A II. Vatikáni Zsinat óta ezeket a napokat ún.

könyörgő napok helyettesítik. Többek között az április végi *búzaszentelés* és a szeptemberi *hálaadás a termésért* megtartásával.

De szokásban volt az is, hogy rendszeresen gazdagon felvirágozták azokat a kereszteket, amelyek egy-egy búcsújárás útvonalába estek. Battonyán is áthaladt egy ilyen *búcsújáró útvonal*, mégpedig Máriaradnára. Gyalogos zarándokok indultak ezen az útvonalon Kunszentmártonból, Szentes és Orosháza érintésével érkeztek Battonyára, majd Aradon áthaladva jutottak Máriaradnára. Ezek a búcsúsok megálltak Battonyán a mai Ótemető dombján álló keresztnél, majd megpihentek az Aradra vezető út mentén álló Balta-keresztnél. De ugyancsak Battonyán haladtak keresztül a kunágotai és bánhegyesi Radnára tartó zarándokok is. Ők leginkább a Cikó-halmon álló fakeresztet, és ugyancsak az ótemetői, majd a Balta-keresztet érintették. A Csanádpalotáról Máriaradnára tartó búcsúsok, hogy ne kelljen ladikkal átkelniük a Maroson, szintén Battonya érintésével tették meg a zarándokutat. Ők a Palotai-úti keresztnél pihentek meg, majd a település központjában elhaladtak a templom előtt, és úgy tértek rá az aradi útra. (A híres búcsújáróhely, Máriaradna Battonyától, még Arad érintésével is alig 60 kilométer távolságra fekszik. „Toronyiránt”, gyalogosan vagy szekerekkel még rövidebb úton volt megközelíthető.)

Elbeszélésekből tudjuk, hogy még az 1940-es években is megtartották Battonyán a keresztjáró napokat. Aztán ezek is, mint minden más szakrális és közösség-formáló értékek elmaradtak, a kommunista ideológia és gyakorlat betiltotta.

Azonban a 2000-es évek közepén a battonyai egyházközség híveiben, a jelenlegi körülményekhez igazodva elkezdődött a régi hagyományok felélesztése és ápolása. Az egyházközség előjárói fokozatosan kezdték felújítani ezeket a sokszor már nagyon leromlott állapotú kereszteket és rendbe tenni elhanyagolt környezetüket.

Azóta rendszeresen felkeresik ezeket a szakrális helyeket. Minden májusi szombaton felelevenítik az ún. *keresztjáró napokat*, nem körmenetszerűen, hanem egyénileg és kis csoportokban felkeresik a szabadon álló kereszteket és ott tartják meg a májusi litániákat. Április hónapban a Balta-kereszt a helyszíne ünnepi, szabadtéri szentmise keretében a *búzaszentelési* szertartásnak, majd szeptember 8-án, Kisboldogasszony napján már hagyománnyá vált, hogy ugyanitt tartják ünnepi, szabadtéri mise keretében a *terménybetakarítási hálaadást*. Legújabbán pedig az Ótemető dombján álló keresztnél tartanak júliusban, Szent Kristóf ünnepén *járműmegáldást*. Ezen alkalmak, mondhatjuk, nagy népszerűségnek örvendenek a hívek körében.

2013 tavaszán a battonyai Mikes Kelemen Katolikus Gimnázium diákjainak egy kis csoportja, tanáraik irányításával részt vett egy országos pályázaton, melynek témája a helyi szakrális örökség megóvása és megőrzése volt. A diákok a *Mentsük meg a battonyai út menti kereszteket!* címmel készítettek pályázatot, amellyel elnyerték a második díjat. Főképpen az egykori Palotai úti (később Dohánybeváltó melletti) kereszt megmentésével és felújításának tervével foglalkoztak.

A battonyai útmenti keresztek (a katolikus egyház gondozásában)

Ótemető keresztje

Adácsi Kis András battonyai módos gazdálkodó és felesége Makádi Borbála 1853. november 15-én 20 pengő forintos alapítványt tett a Plébániahivatalban, hogy az *Ótemetőben általuk felállított kőkereszt* fenntartásáról gondoskodjanak. A kereszt az 1830-as években készülhetett klasszicista

stílusban, homokkőből, talapzatán az állítatók nevének jelzésével, bár ez az idők folyamán történt sérülések folytán csak részben volt olvasható. A talapzaton egy korinthuszi oszlop áll, tetején a feszülettel. A teljes kereszt egyazon anyagból, homokkőből készült. Érdekes, hogy ezzel a kereszttel szinte azonos a Palotai úti kereszt és az Aradi úton álló Balta-kereszt talapzata, valamint hasonló volt az 1970-es években lebontott, a jelenlegi katolikus temető kápolnája előtt egykoron állt kereszt is. Nem tudni biztosan, csak valószínűsíthető, hogy egy aradi kőfaragó műhelyben készültek. Ez alátámasztható azzal is, hogy az egykori Csanádi Egyházmegyében, Arad környékén több hasonló, homokkőből faragott feszületet állítottak. Ha Aradról elindulunk a Maros mentén a dévai országúton, egymást érik a falvak, ahol a battonyai keresztetekhez hasonlóakat láthatunk ma is: Őthalom (németül Glogovác, ma Vladimirescu), Szabadhely (ma Sambateni), Ópálos (ma Paulis) és Lippa településeken. De hasonló stílusú homokkő keresztet állítottak a szomszédos Torna katolikus temploma elé is, amely jelenleg szintén látható, felújított, átfestett s így kissé átalakított formájában.

Az Ótemető 1812-től működött és 1846-ig, a jelenlegi temető megnyitásáig temettek oda. Az egy hektárnyi terület közepén egy kunhalom (valószínűleg több ezer éves kurgán) található s ennek tetején állították fel ezt a keresztet. Ezt vették körbe a temető sírjai. A kereszt az idők folyamán jelentősen megrongálódott, a dombon elburjánzott a növényzet és eltakarta a keresztet és a még meglévő sírkereszteket, de 2008-ban az egyházközség a dombot kitakarította, a keresztet restauráltatta. (A kereszt körül megmaradt néhány ősi, értékes sírkövet átszállították a jelenlegi temetőbe, ahol felállították azokat.) A felújítás során arra törekedtek, hogy lehetőleg az eredeti állapotát őrizzék meg. Tehát ne „felújítás”, hanem állagmegóvás és konzerválás történjen. Mivel a kereszt állaga elfogadható volt, az eredeti építmény esztétikai megjelenésének megőrzésére törekedtek. A talapzaton elmosódott emléktáblát viszont egy új, a homokkőhöz hasonlatos márványtáblával helyettesítették, rávésve az eredeti adományozók nevét, valamint megőrkítve az oda eltemetett halottak emlékét is.

Jelenlegi, Szent Mihály temető keresztje

1846-ban nyitották meg a battonyai új katolikus temetőt az Aradi úton. A hivatalos megnyitást megelőzően, 1845-ben a hívek adományaiból állították fel a főbejáratnál az eredeti keresztet, amely késő klasszicista stílusban, homokkőből készült. Nemsokára elkészült a főbejárat kapu és a kereszt közötti területen a 14 stációból álló Kálvária, s ekkor, 1858. július 1-jén *Oszlár István és neje Kárai Tóth Mária* nagygazdák 40 pengő forintos alapítványt tettek mindezek fenntartására. 1893-ban a főkeresztet, két oldalán kiegészítették a „két lator” keresztjének felállításával, ugyancsak a hívek adományaiból. (A mellékelt eredeti tervrajzon és az archív fotókon ez a műtárgy-együttes jól látható.) S ekkor *Nagyméltóságú Desseffy Sándor csanádi püspök úr* 20 pengő forinttal megemelte az eredeti alapítvány tőkéjét, az építmény-együttes méltó gondozására és fenntartására. A keresztetek a Szent Mihály sírkápolna felépülését, az 1895-ös évet követően is természetesen a helyükön maradtak egészen az 1970-es évekig. Ekkor, igaz nagyon leromlott állapotban, sajnálatos módon mindhárom kereszt lebontásra került és bizonyos feljegyzések szerint a temető egyik elhagyatott helyén a „földbe ásták” azokat. 1978-ban készítette a ma is álló egyszerű műkökeresztet, rajta fém korpusszal Jaczkó Zoltán kőfaragó édesapjával. Ezt a keresztet veszi körül jelenleg a 2009/2010-ben teljesen felújított 14 stáció, amely egy-egy battonyai hívő ill. család adományából készült.

Balta-kereszt

Az Aradra vezető út (egykor Pest – Arad közötti postakocsiút) mentén egy kunhalmon (valószínűleg kurgán), szép természeti környezetben álló kereszt, amelyet 1854. májusában *idősebb Balta Emánuel (Manó)* battonyai földbirtokos állíttatott. A kereszt tipikusan *birtokkereszt*, hiszen a Battonya életében jelentős helyet elfoglaló Balta család birtokai feküdtek ezen a környéken. A Balta család örmény eredetű magyar nemesi családdá vált. Az idősebb Balta Emánuel *étskai Lázár Veronika* özvegye volt, Dr. Balta Emánuel, neves battonyai orvos édesapja. 1857-ben bekövetkezett halála előtt közvetlenül 20 pengő forint alapítványt tett a kereszt karbantartásának fedezetéül. A homokkőből készült, klasszicista stílusú eredeti talapzat ma is áll, rajta a kovácsoltvasból készült feszület azonban későbbi eredetű. A keresztet a hívek adományaiból 2013-ban restaurálták. Lekerült róla az évtizedek alatt rákent sok festékmaradvány, és itt is, akárcsak az Ótemető keresztjének felújításánál, az állagmegóvás és konzerválás volt a cél. A talapzaton helyreállított eredeti, akantuszlevelekkel körülvett feliraton jól olvasható az állíttató birtokos neve és az évszám. Irodalomtörténeti érdekessége a keresztnek: a költő *József Attila* itt írta *Lázadó Krisztus* című versét egyik battonyai tartózkodása alkalmával, az 1920-as években.

„Schüszler”-kereszt

A levéltári adatok szerint *Katona Pál és neje Igaz Katalin* 1854. november 1-jén 20 pengő forintos alapítványt tett a *kovácsházi úton a hívek adakozásából felállított szent kereszt* fenntartására. Eredetileg ez a kereszt tehát a battonyai hívek adományaiból, fából készült és rajta bádogból kivágott, festett korpusz volt. A kereszt felállításának ideje az 1830-as években lehetett, amikor Battonya település határán kívül esett ez a terület. Feljegyzések szerint 1904-ben újraállították a keresztet. A 70 koronás költséget akkor a Katona család állta. Később a nagyon vallásos Schüszler család birtokába került a telek és ők gondozták a keresztet is. Innen a neve: *Schüszler-kereszt*. Az 1950-es évekre a kereszt állapota nagyon leromlott s ekkor Szeles Sándor apátplébános egy régi temetői sírról származó keresztet ajánlott fel a korábbi helyére. Ez egy nagyon szép, fehér karrarai márványból faragott emlékmű volt. A feliratot lecsiszolták (bár a kereszt hátulján ma is olvasható a sírfelíratra vonatkozó utalás) és úgy állították fel a régi helyébe. 1981-ben a keresztet vandálok megrongálták, egyes darabjait ledöntötték. Bár a rongálás után helyreállították, a korpusz soha nem került elő. A család kihalását követően több tulajdonos birtokába került a telek. 2010-ben, a battonyai egyházközség alapításának 200. évfordulóján az egyházközség vezetése elhatározta, hogy a keresztet a telek akkori tulajdonosától, Marosán Rozáliától elkéri és felújítva a bicentenárium emlékére felállítja a jelenlegi templom keleti oldalfalánál. Ez meg is történt. Jaczkó Zoltán kőfaragó végezte a felújítást, a keresztre egy új, de mives bronz korpusz, talapzatára pedig egy, az évfordulót megörökítő emléktábla került.

Palotai-úti kereszt (később: az egykori Dohánybeváltó)

Parázs Mihály és neje Pajor Mária 1853. november 15-én a battonyai plébániahivatalban 20 pengő forintos alapítványt tett az általuk felállított Palotai úton lévő szent kereszt fenntartására. A kereszt homokkőből készült, talapzatán ma már nem láthatóan az adományozó családra vonatkozó felirat volt olvasható. A talapzathoz egy korinthuszi oszlop emelkedik ki, melynek tetején az eredeti, a kereszt anyagából készült korpuszt (amely idők folyamán valószínűleg megrongálódott) egy fémből készülttel helyettesítették. A kereszt minden bizonnyal az 1830-as években készült klasszicista stílusban (az Ótemetői és a Balta-kereszthez hasonlóan) a Palotára (ma Csanádpalotára) vezető makadám út mellett. Ezen az úton lehetett eljutni Battonya leányegyházába, Németperegére (ma Nagypereg Romániában), majd a szomszédos Mezőhegyesre is. 1886-ban e kereszt mögötti nagy telken építették fel a Dohánybeváltót, amelyet a 2000-es években lebontottak. Ezt a Palotai utat keresztelte az ACSEV, azaz az Arad-Csanádi Egyesített Vasút vonala, amely ezen a szakaszon Battonyát Pécskával kötötte össze. A keresztet 2014-ben teljesen felújították.

Kunágotai-úti kereszt (jelenleg Hársfa utca)

Battonya akkori külterületén, a Götztelep nevű leányegyházba, a későbbi Kunágotára vezető makadám út mellett özvegy *Frankó Jánosné Viszokai Mária* módos polgárasszony (+1894.) állíttatta a keresztet 1889. szeptemberében és ugyanakkor 21 pengőforint alapítványt is tett méltó fenntartására. Az eklektikus stílusú kereszt homokkőből készült.

Ma már ez a terület a város belterülete, de a makadámút -töredékeiben- ma is járható. Ez a kőkereszt az idők folyamán nagyon megrongálódott. Nem restaurálták, hanem az eredeti kereszt felállításának 100. évfordulóján, 1989-ben téglá, beton és műkö felhasználásával új keresztet állíttatott *Dusik Péter apátplébános*.

Dombegyházi-úti kereszt (egykori Berényi-csárda közelében)

Sajnos nem sikerült arra vonatkozó biztos adatot fellelni, hogy a Dombegyházra vezető közút melletti kereszt mikor készülhetett. Ez a kereszt Battonya központjától mintegy 4 kilométernyi távolságra van, az út bal oldalán, az egykori ún. Berényi-csárdával majdnem átellenben. Eredetileg fakereszt volt, rajta bádogból kivágott, festett korpussszal. Feljegyzés van arról, hogy az 1980-as évekre a kereszt faanyaga jelentősen elkorhadt és 1984-ben egyik napról a másikra kidőlt. Az akkori battonyai apátplébános, *Dusik Péter* betonból készíttetett helyette másik keresztet, rajta fém korpussszal. A keresztet pedig -valószínűleg a temetőből származó- díszes vasráccsal vetette körül. Az ünnepélyes megáldásra 1984. június 24-én került sor.

Már nem található battonyai keresztek

Plényi -féle kereszt

Az alapítványokat nyilvántartó könyv szerint *Plényi Mihály* battonyai gazdálkodó 1842. novemberében 20 pengő forintos alapítványt tett a templom előtt ugyanabban az évben általa felállított kereszt fenntartására. A kereszt az 1818-ban felszentelt barokk templom főbejárati ajtajának tengelyében állt. Még az 1910-es években készült képes üdvözlőlapokon is jól látható a monumentálisnak tűnő, klasszicista stílusú, nemes kőből faragott feszület. Feljegyzések szerint 1904-ben a keresztet 70 korona költséggel teljesen felújították. A régi templom átépítése során távolíthatták el, és ma már sajnos a darabjai sem lelhetőek fel. (Plényi Mihály felesége *Katona Rozál* volt, aki 77 évesen, 1877-ben hunyt el.)

Cikó-halom keresztje

A Kunágótára vezető egykori makadám út bal oldalán áll az ún. *Cikó-halom*, ami valószínűleg egy több évezredes keletkezésű kurgán. *Zahn János császári és királyi ezredes felesége ghymeszi és gácsi Forgách Mária grófnő*, akinek kisebb birtokai voltak ezen a területen, sőt egy időben egy szerényebb lakhely is rendelkezésükre állt, 1873-ban állíttatott egy nagy *fakeresztet* ezen a Cikó-halmon. Ugyanakkor a grófnő 20 pengő forintos alapítványt is tett a kereszt fenntartására.

A kereszt ma már nincs meg, bár feljegyzések szerint az 1940-es években még állt azon a helyen. Valószínűleg a kommunista rendszer *keresztellenítési* szenvedélyének áldozata lett. A fából készült keresztek az idők folyamán elkorhadtak, megrongálódtak, majd kidőltek és senkinek nem volt mersze ezek újraállításáról gondoskodni. Az „illetékesek” pedig örültek, hogy „ettől is megszabadultak.”

Pécskai-úti kereszt

Özvegy Stok Mihályné Kubajda Magdolna (+ 1914-ben) battonyai módos hívő 1907-ben állíttatott egy nagy *fa keresztet* a Pécskára vezető út mentén (ez volt az ún. ópécskai út), s ugyanakkor 50 korona összegben alapítványt is tett a Plébániahivatalban a kereszt fenntartására. Ez a régi pécskai út a mai Hunyadi utcáról egy eredetileg kövezett, ma földút, vezetett közvetlenül Pécskára, idősek emlékei szerint bizonyos Dorogi-tanya közelében.

Sajnos ma már ez a kereszt sincs meg, bár ugyancsak az idősek emlékei szerint az 1940-es években még láthatták az arra járók. Miután 1920-ban, a trianoni békeszerződés ennek közelében húzta meg az államhatárt, a közvetlen átjárás Battonyáról Pécskára megszűnt. Leginkább csak a mezőgazdasági művelése maradt meg ennek a területnek, mert az arrafelé álló tanyákat is felszámolták. A II. világháború után minden bizonnyal ez a fakereszt is a kommunisták *keresztellenítési* buzgalmának áldozatává vált.

Tompapusztai kereszt

A Battonya – Mezőhegyes közútról letérve, a Tompapusztára vezető út mentén, a vasúti átjáró előtti kanyarban jobbra állt egészen az 1950-es évekig egy fakereszt, rajta bádogból kivágott, festett Korpusszal. Felállításának idejére, az állíttató személyére vonatkozó adatot nem sikerült fellelni. A kereszt emléke már csak néhány, egykoron Tompapusztán élt idős ember (98 éves Nagy Andrásné, Damjanich u. 111. +2013. novemberében) emlékeiben él. Bár nem zárható ki, hogy az útkanyaron ill. a vasúton túl jobbra elterülő László László-tanya egykori birtokosai, a *gyergyószentmiklósi Kövér család* állíttatta a keresztet, hiszen ezen az úton közelítették meg Battonyát.

Itt kell megjegyeznünk, hogy Tompapusztán, az egykori Purgly-kastély közelében ma is van egy kunhalom (talán kurgán?), amely a Kálvária-halom nevet viseli. (Egyes térképeken Szőlőskert-halom néven szerepel.) Minden bizonnyal valaha ezen is állhatott egy kereszt. Ennek nyomai: egy földkivájás, kisebb gödör a mintegy 100 méter magas halom tetején jelenleg is látható.

Nem a katolikus egyház gondozásában álló battonyai kereszték

Szerb ortodox templom keresztje

Magas, impozáns, klasszicista kereszt rózsaszín márványból a battonyai szerb ortodox templom kertjében, az épület Hunyadi utcára néző főhomlokzata előtt. Szerb, cirill-betűs felirata szerint 1829-ben állították, amikor még hivatalosan nem vált el a szerb és román ortodox egyház. Jelenleg jó állapotban van.

Román ortodox templom keresztje

A keresztet eredetileg 1873-ban állították szürke márványból. 1983-ban újították fel, valószínűleg akkor kapta csiszolt műkö talapzatát. A jelenleg jó állapotban lévő kereszt jellegzetes bizáncias stílusjegyeket mutat a román ortodox templom kertjében, a Hunyadi utcára néző főhomlokzat előtt.

Köztemető keresztje

A battonyai Köztemető eredetileg a szerb és román ortodox egyházak közös tulajdonában volt. A két egyház 1869-ben vált el hivatalosan egymástól. A temető főbejárata mellett balra áll egy egyszerű kivitelű, nagyméretű fakereszt, körülötte falécekből álló kerítés-szerű építménnyel és kis virágoskerttel. A kereszt környékét a helyi ortodox hívek gondozzák.

Az egykori Vertán-tanya keresztje

A Mezőkovácsházára vezető út mentén, Battonyától mintegy 8.5 km-re egy kanyarban balra áll egy kisebb dombon egy fakereszt, rajta bádogból készült, festett korpusz. A mögötte lévő területen valaha az örmény eredetű magyar nemes *szombatsági Vertán* család birtokai feküdtek, a család- az 1950-es években teljesen lerombolt- romantikus stílusban épült kastélyával. Az 1990-es évek elején ezen a területen kapta vissza *Marosán Tivadar és családja* egykori földjeiket és ekkor állították fel ezt a keresztet. Az örökösök között egy tragikus ihletésű legenda is kering: 1944 őszén ezen a helyen lezuhant egy vélhetően német katonai repülőgép (talán lelőtték?), és a pilótája itt lelte halálát.

A fakeresztet facölöp-szerű kis „kerítés” veszi körül. Jelenleg *Marosán Rozália* tulajdonában és gondozásában van.

Innen párszáz méterre, Battonya és Mezőkovácsháza határán, az országút bal oldalán állt egykor még egy kereszt. Téglalapozata, rajta vakolat és festékmарadványokkal, romjaiban ma is látható. A talapzaton valószínűleg egy kovácsoltvas feszület állhatott egykoron.